

Halk ve Divan Şiirinde Kadın Dilinden Aşk Bağlamında Ordulu Fıtnat Hanım ve Şiirlerinde Aşk

Mustafa Eren^{a, b}

Özet

Aşk, halk ve klasik Türk şiirinde koşmalara, gazellere ve diğer birçok şiire konu olmuş; bu mevzuda binlerce manzume yazılmıştır. Genellikle erkek şairler tarafından yazılan bu şiirlerde aşk bir gerçeklik olsa bile aşkın kendisine âşık olunduğu görülmektedir. Sayıları az olsa da Halk ve Divan şiirinde kadın şairler bir kadın duyarlılığı ve hassasiyetiyle aşka ve sevgiliye hitap etmişlerdir. Halk şiirinde Döne Sultan, Yeter Ana, Âşık Sarıcakız; divan şiirinde Leylâ Hanım, Zübeyde Fıtnat Hanım bunlar arasındadır. Bu şairelerimizden birisi de Ordu ili Aybastı ilçesinden Hazinedar Oğullarından Fıtnat Hanım'dır (1830-1909). Fıtnat Hanım, şiire Süleyman Nazif'in teşvikiyle başlamış ve Ahmet Mithat Efendi ile mektuplarda kalan bir aşk yaşamışlardır. Güzelliğiyle dillere destan olan Fıtnat Hanım'ın günümüze ulaşan birkaç şiirinin yer aldığı küçük bir divanı vardır. Şiirlerinde bir kadın inceliği ve zerafeti ile aşkı ifade etmiş; "mey, sâgar, peymâne ve mahbûbdan" bahsetmiştir. Sevgiliye "dilber, âfet, meh, yanağı gülberg" diye hitap ederken Klasik Divan Şiiri'nin etkisi altında olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmada halk ve divan şiirinde kadın şairlerin aşka bakışı ve üzerinde hemen hemen hiç durulmamış olan Ordulu Fıtnat Hanım ve şiirleri aşk anlayışı bağlamında incelenmiştir.

Fıtnat Hanım from Ordu in the Context of Love from Women's Language in Folk and Divan Poetry and Love in Her Poems

Abstract

In folk and classical Turkish poetry, love has been the subject of *koşma*, *ghazals* and many other poems; Thousands of poems have been written on this subject. In these poems, which are generally written by male poets, it is seen that even if love is a reality, one falls in love with love itself. Although their number is small, women poets in Folk and Divan poetry addressed love and lover with a woman's sensibility and sensitivity. Döne Sultan, Yeter Ana, Âşık Sarıcakız in folk poetry; Leylâ Hanım and Zübeyde Fıtnat Hanım are among them in divan poetry. One of these poets is Fıtnat Hanım (1830-1909), from Hazinedar Oğulları the Aybastı district of the province of Ordu. Fıtnat Hanım started poetry with the encouragement of Süleyman Nazif and they had a love affair with Ahmet Mithat Efendi that remained in the letters. Fıtnat Hanım, who is legendary for her beauty, has a small divan where a few of her poems have survived. In her poems, a woman expressed love with her grace and elegance; She talked about "mey, sâgar, peymane and mahbub". While addressing the lover as "dilber, âfet, meh, rose-cheek", it is striking that he was under the influence of Classical Divan Poetry. In this study, the view of women poets on love in folk and divan poetry, and Ordulu Fıtnat Hanım and her poems, which have almost never been emphasized, have been examined in the context of the understanding of love.

Anahtar Kelimeler

Aşk
Divan Şiiri
Halk Şiiri
Kadın Şairler
Ordulu Fıtnat Hanım

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.04.2022
Yayın Tarihi: 28.09.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1097433

Keywords

Love
Folk Poetry
Divan Poetry
Female Poets
Fıtnat Hanım from Ordu

About Article

Received: 0.04.2022
Published: 28.09.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1097433

^a kutaymustafa@hotmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0003-4153-2671

Giriş

Şiirler yazıldıkları dönemin sanat zevkini ve yaşama kültürünü taşımaktadır. Yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan aşk da şiirlerin temelinde yer alan en önemli temadır. Halk ve divan şiirinde aşk sevgilinin güzelliği etrafında şekillenir. Bu güzelliğe şiirler yazılır. Şiirlerde sevgilinin “saç, yüz, yanak, göz, kaş, dudak, kirpik, gerdan-gabgab, boy, bel, kâkül-perçem-turre, göğüs, ben” gibi unsurları hem güzelliğin hem de aşkın kaynağı olarak ifade edilmektedir (Kaya, 2000, s. 244). Halk şiiri gerçek aşka daha yakınken divan şiiri hayâli ve mecazî aşklarla doludur. Divan şiirinde aşk, süslü bir anlatıma sahiptir. İskender Pala divan şiirini: “Süslü bir üslupla yazılır ve üstadane bir nefesle söylenir. Her mısra beşerî ve dünyevî hisler yanında aşk ve sevdâyı da derin bir şekilde işler. En mahrem duyguların, mevsimlerin, günler ve gecelerin, yaşanmış veya tahayyül edilmiş aşkların, sevdaların hikâyesini anlatır (Pala, 2006, s. 3-4).” diyerek tanımlar.

Divan şairleri çare bulunmaz bir aşk derdine düşmüşlerdir. Ama onlar bu dertten memnundurlar. Aşk derdiyle yanıp tutuşan âşığın gözyaşı Fırat ve Nil Nehri gibi akar. Çünkü âşık, aşk denen belâdan kurtulamaz ve zaten kurtulmayı da istemez (İz, 2000, s. XLIII-XLIV). Divan edebiyatının temelinde âşık, maşuk ve rakibin oluşturduğu bir aşk üçgeni vardır. Bu aşk üçgeninin merkezinde sevgili yer almaktadır. Sevgili bütün fiziksel yönleriyle tek tip olarak anlatılır (Erdoğan, 2013, s. XIII). Beşerî ve İlahi olmak üzere ikiye ayrılan aşkların bir kısmı cismani, bir kısmı ise platoniktir. Divan şairi, bazen belli-belirsiz, bazen de görülmeyen, bilinmeyen bir güzele âşıktır. Âşık olunan kişi ise sürekli olarak vefasız ve cefakârdır. Hatta âşıklar bir de aynı güzele sevdalı sayısız rakiple mücadele eder. Sevgilinin rakibe attığı bakışlar, âşığın gönlüne ok gibi saplanmaktadır. Aşk bir dert olarak görülür; çaresi yoktur. Gerçi çaresi olsa bile divan şairi bu durumdan memnun olduğu için o derde derman aramaz (Pala, 2006, s. 7-8).

Divan şiirinde sevgili ile ilgili birçok benzetme yapılmıştır. Sevilen çoğu zaman ay parçasıdır; bazen de güneştir. Sevgilinin hemen her uzvu bir sembolle ifade edilir. Boyu servi, saçları sümbül, kokusu misktir. Beli kıldan incedir. “Yanakları gül ya da lâleyi andırır. Gözleri nergis gibi baygın bakar. Kaşları yay, kirpikleri oktur. Gamzesi kılıç veya hançer olur, âşığın bağrına saplanır. Dudaklar hokka ve mücevher kutusudur” (Pala, 2006, s. 8). Dişleri ise bu kutu içinde saklı birer incidir. Güldüğü zaman bu inciler etrafa saçılır. Dudaklar aynı zamanda ab-ı hayat, yani içene ebedî hayat bağışlayan su, bengisu gibidir. Bu sudan bir kere içen bir daha ölmez. Ama sevgili işve ve naz ile verdiği sözlerde durmaz; ab-ı hayatını tattırmaz (Pala, 2006, s. 8). Sevgilinin ay gibi parlak yüzü güzelliğin ilkbaharıdır. Beni güzelliğin merkezi, yüzündeki ince tüyler güzelliğin sebebidir (Gölpınarlı, 1968, s. 404-405):

“Ey rûy-ı mâh-ı manzar-ı tu nev-behâr-ı hüsn

Hâl-u hat-ı tu merkez-i husn-u medâr-ı husn”

Hafız-ı Şirazî (14.yy. Gazel; CDVII-1) (Gölpınarlı, 1968, s. 404-405)

Divan şiirinde sevenin sevdiğinde aradığı, gerçek güzellik değil, tanrısal güzelliştir. Buna kalıplaşmış güzellik de denebilir ve bu güzellik mazmunlarla ifade edilir. Çoğu zaman seven erkektir, sevilen kızdır. Seven koşar, çırpınır; yanar yakılır (Eyuboğlu, 1994a, s. 83). Sevgili öyle mühimdir ki ona seve seve can verilir. Âşık buna asla itiraz etmez. Asıldığı saçlar kendisinin darağacıdır (Akarsu, 2007, s. 67). Bu durum hemen hemen bütün divan şiirine işlemiştir. Cevir çeken âşık bu durumdan mutludur ve bu yolda seve seve ölüme razıdır:

“Ayağı yir mi basar zülfüne berdâr olanun

Zevk u şevk ile virür cân ü seri döne döne”

Necâî Bey (15. yy. Gazel-2) (Tarlan, 1963, s. 433-434)

Dünya edebiyatında şiirlerin, romanların ve hikâyelerin ana temasının aşk olduğu görülmektedir. Halk ve divan edebiyatında aşk konulu hikâyelerin çok meşhur ve onlarca şair, yazar tarafından ele alınıp işlenmiş olanı, Yusuf ile Züleyha kıssasıdır. Tevrat ve Kur’anda geçen bu aşk, sonradan yazılan aşk konulu şiir ve hikâyeler için de ilham kaynağı olmuştur. Aşkın gerçek ve mecazi olmak üzere türleri vardır. Bilhassa dini, tasavvufi edebiyatta “hakiki aşk” adıyla Allah sevgisi, “mecazi aşk” adıyla ise Allah’tan başka şeylere duyulan sevgi kast edilir. Mecaz hakikatın köprüsü sayılır. Tasavvufta esaslı yer tutan hakiki aşk anlayışına göre bütün aşklar Allah aşkından türemiştir. Kabaklı, aşkı maddi ve platonik olmak üzere ikiye ayırmakta; manevi aşkı ise ilahi aşk olarak nitelemektedir: “*Divanlarda aşk başköşeyi tutar. Bu tema gazel, şarkı, mesnevi şekillerinde daha fazla görülür. Aşkın maddî ve plâtonik olanı vardır. Maddî aşkın bazen en çıplak şekline ve manevi aşkın en ilâhî olanına divanlarda rastlanabilir*” (Kabaklı, 2007, s. 386-387). Bunun yanında şairler günlük maceralarına bile hakiki aşk süsü vermekten hoşlanırlar; böylece kendilerine gelecek eleştirileri önlemiş olurlar. Aşkın insanı olgunlaştırıp tasavvuf yolu ile Tanrıya ulaştıracağına inanılır (Kabaklı, 2007, s. 387). Bu olgunlaşma ah ve figanlarla inleyerek olur. Âşık azap çekerek olgunlaşır. Âşık olan kişinin işi ağlayıp sızlamadır. Aşkın içinde büyük sıkıntı ve ceza olduğu âşığın ağlayıp sızlamasından bellidir:

“Aşk içre azâb olduğun andan bilürem ki

Her kimse ki âşıkdur işi âh u figandur.”

Fuzuli (16. yy. Leylâ ve Mecnûn-976) (ktb.gov.tr)

Ayrıca şiirlerde çaresiz aşkı anlatmak için gül ve bülbül mazmunları kullanılır. Gül, vefasız sevgiliyi, bülbül ise gülün uğrunda kan ağlayan çaresiz âşığı temsil eder (Kabaklı, 2007, s. 388). Şair, çaresiz bülbülün aşk dolu inlemelerini sabah rüzgârıyla gül bahçesine ulaştırır. Ahmed Paşa, bu aşkı gül bahçesine benzettiği divanına yazmıştır:

“Nalişlerini derd ile bîçare bülbülün

Bâd-ı sabâ eliyle gülistana yazmışam.”

Ahmed Paşa (15. yy. Gazel; 199-2) (Tarlan, 1966, s. 251)

Kadın, aşk kaynağıdır. Paul Geraldıy: “*Erkeğin yaratılışında sevmek yoktu. Ona aşkı öğreten kadınlardır. Fakat erkek bunu onlardan daha ileri götürmüştür*” (Cebeci, 2001, s. 23). diyerek aşkın kaynağını kadınlar olarak belirtmiştir. Ancak bu aşk kadından başlayarak hem gerçek hem de tasavvufi manada daha da ilerilere gitmiştir. Âşık kendini kavuşma uğruna feda etmeye hazırdır:

“İyd-i vaslına nigârın beni kurbân eylen

Bir gedâyım, adem iklimine sultân eylen

Gam-ı hecriyle ölürsem serimin kâsesini

Ser-i kûyünde sifâl-i seg-i cânân eylen

Üstühânımla konuklan eşîği itlerini

Ol behâneyle beni kûyüne mihmân eylen”

(Hâfız, 16. yy. Gazel)

“Divan şiirinde aşkın boyutları o kadar ileri gitmiştir ki kadının bugün için belki en az ilgi çekici uzuvları olan ayakları için bile can alıcı mısralar yazılmıştır” (Cebeci, 2001, s. 27). Güzelin topuklarını gören ayakkabıcının ona duyduğu hayranlıkla ağzının pabuç gibi açık kalması, buna verilebilecek hoş bir örnektir:

“Topukların göricek mest olup safâsından

Pâbuç gibi açılıp kaldı ağzı haffâfın.”

Nedim (18. yy. Gazel; LXI-3) (Gölpınarlı, 1951, s. 301)

Sevgili şiirlerde hemen her yönüyle ele alınır. Genellikle görmeden sevilir. Hayalî sevgilinin sesi de aşkın kaynağıdır. Görmeden sevme, âşık olma, rüyada görerek veya kulaktan duyarak âşık olma şiirlerde yaygındır. Sevgilinin söylediği söz bazen keramet gibidir; âdeta önceki geceye işaret taşımaktadır:

“Mesel kim dediler elbette hakır,

Ki gözden ileri âşık kulaktır.”

Şeyhî (15. yy. Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi; 24) (Timurtaş, 1980)

“Bir söz dedi cânan ki kerâmet var içinde

Dün giceye dâir bir işâret var içinde”

Nedim (18. yy. Gazel; CXXIII-1) (Gölpınarlı, 1951, s. 337)

Divan şiirinde aşk yaşamak, savaşmaktır. Güzelin bakışları, kirpiği, seven kişinin sinesine ok gibi saplanır. Sevgilinin yüzü güzelliği yönünden gül bahçesine benzetilir; ancak dudağı kan dökücü bir zalimdir:

“Kirpiğin okuna, kaşın yayına

Âşıkın sinesi siper dediler.”

Nesîmî (14.yy. Gazel; 89-10) (Ayan, 1990, s. 130)

Cemâlin tal’atı gülzâra benzer

Dudağın şerbeti hun-hâra benzer.

Nesîmî (14.yy. Gazel; 120-1) (Ayan, 1990, s. 149)

Divan şiirinde umumiyetle ulaşılamayan bir güzel ve güzellik duygusu hâkimdir. Divan sahiplerinin, başka bir anlatımla o aşk şiirlerini yazanların büyük kısmının cinsiyeti göz önünde tutularak denebilir ki, seven erkek, sevilen ise ince beli, uzun saçları ve yakıcı bakışlarıyla kadındır. Kadın daima kaçır; erkek kovalar ama erkek bu durumdan hoşnuttur. Sevddiği daima cefa eder, saçları âşığının darağacıdır. Bu durumu en iyi şekilde ifade eden gül ile bülbül mazmunudur. Güle âşık olan bülbül, onun dikenlerinin verdiği acıyı hiç umursamaz ve akıttığı kan, güle kan kırmızısı rengini vermiştir.

Halk şiirinde de aşk, güzellik ve sevgili divan şiirinde olduğu gibi âşıkların gönlünden mısralara dökülmüş, genellikle hayalî, ulaşılamayan ve cefa eden sevgiliye şiirler söylenmiştir. 19. yüzyıl halk şairi Dertli, ela gözlü sevdiğine seslenerek güzellerin cefadan niçin

usanmadığını sorar. Güzeller âşîğa acımazlar ve cefadan kaçmazlar. Bu konuda Allah'tan hayâ edip kuldan utanmazlar:

“Elâ gözlerini sevdiğim dilber
Güzeller cefâdan niçin usanmaz
Ne cefadan kaçar ne de rahm eyler
Hak'tan haya edip kuldan utanmaz”

Dertli (19.yy. Koşma-1) (Çelik, 2008, s. 217)

16. yüzyıl saz şairi Hayalî, hayalindeki sevgiliyi divan şiirinde olduğu gibi resmetmektedir. Divan şiirinde güzellerin güzelliğinin ayrılmaz bir parçası olan ben, burada da görülmekte, benler sevgilinin yanaklarından gerdanına doğru inmektedir. Sevgilisinin hayali, beyazlar içinde salınarak karşısında durmakta, âşık ne yana gitse onunla yoldaş olmaktadır:

“Yârim biçare olduğumu bilmiş
Çifte benler beyaz gerdana inmiş
Bu gece seyrettim beyazlar geymiş
Salındı karşıma geldi hayali

Yârimin sevdası vardır başımda
Uyansam karşında yatsam düşünde
Ne canibe bile gitsem peşimde
Benim ile yoldaş oldu hayali”

Hayalî (16. yy. Koşma- 2, 3) (Alptekin, Sakaoğlu, 2006, s. 28)

Karacaoğlan, sevgiliyi güzel kokusu nedeniyle güle benzettir. Ala göz, sevgilinin güzelliğini arttıran bir unsurdur. Ayrıca Karacaoğlan sevgiliyi incecik belinden dolayı serviye, kaşını yay gibi olması nedeniyle hilale benzettir:

“Ala gözlerini sevdiğim dilber
Kokuya benzettim güller içinde
İnceciktir belin, hilâldir kaşın
Selviye benzettim dallar içinde”

Karacaoğlan (17. yy. Koşma-1) (Çelik, 2008, s. 139)

Divan şiirinden farklı olarak halk şiirinde, 17. yüzyıl halk şairi Karacaoğlan ile beraber gerçek ve somut sevgiliye yönelik şiirler söylenmeye başlanmış, kavuşmanın mutluluğu işlenmiştir. Karacaoğlan aşağıdaki şiirinde sabahtan uğradığı sevgilinin kendisini mutlu edip güldürdüğünü sıcak ve samimi bir dille ifade etmekte, aşkı somutlaştırmaktadır:

“Sabahtan uğradım ben bir geline
Ağlatmadı güzel güldürdü beni
Ben güzelden böyle vefâ ummazdım

Ak göğsün üstüne kondurdu beni”

Karacaoğlan (17. yy. Koşma-1) (Çelik, 2008, s. 140)

Halk ve Divan Şiirinde Kadın Şairlerin Aşka Bakışı

Halk şiirinde kadın âşıklarla ilgili 20. yüzyıla kadar olan dönemde pek bilgi yoktur. 20. yüzyıldan itibaren kadın âşıkların sayısı artmaya başlamıştır. Bunlardan biri Döne Sultan Can Kaya’dır (1924-?). Döne Sultan, Eskişehir’in Seyitgazi ilçesine bağlı Büyükdere Köyü’nde doğmuştur. İrticalen şiir söylemede usta olduğu ve orta derecede bağlama çaldığı bilinmektedir (Çınar, 2010, s. 61). Karşılı Âşık Dursun Cevlânî ile yaptıkları bir atışmada; “Bu aşka düştüğü zaman sırların sırrına erdiğini, pir ve erenlerin başına toplandığını ve onun ile yüz yüze bir araya gelerek yüzünü gördüğünü” ifade ederek tasavvufî aşka işaret eder:

“Bu aşka giriftar olduğum zaman

Bu sırr-ı esrara erdim efendim

Cem oldu başıma pirlere erenler

Ru-be-ru yüzünü gördüm efendim”

(Çınar, 2010, s. 61)

Bir diğer kadın âşık Yeter Ana (1922- ...), Sivas iline bağlı Şarkışla ilçesinin Saraç Köyü’nde doğmuştur (Kaya, 2001, s. 10-11). Eşi de âşık olan Yeter Ana, eşine olan duygularını bir kadın dilinin samimiliğiyle ifade eder. Aşağıdaki şiirde, erkeklerin küsmesinin uygun olmadığını, her ne yaparsa yapsın kendisinin eşine olan bağlılığını içten bir dille anlatmaktadır:

“Erkek küsmez derler, ben sende gördüm,

Sana ne ettim ki, kalbini kırdım,

Dövdün, kovdun, yine koynuna girdim,

Cilve edip saran kolun var m’ola?

Günahım ne ise, yüzüme söyle,

Hata sende ise, gel özür eyle,

Boynu bükük koydun, yarini böyle,

Bensiz tutunacak dalın mar m’ola?”

(Kaya, 2001, s. 10-11)

Âşık Sarıcağız ise 1948 yılında Eskişehir’de doğmuştur. Asıl adı İlkin Manya’dır (Alptekin, Sakaoğlu, 2006, s. 330). “Sevdiğim” adlı şiirinde, bir kadın kalbinin ve duygularının sesi hissedilmektedir. Sevdiğim diye derin bir aşk ve incelikle seslendiği kişiye kendi elleriyle kopardığı sarıca bir çiçek göndermiştir. Sevdiğinden bu çiçeği, iç cebinde saklanmasını ve kendisini özledikçe koklamasını ister. Onu beklerken sabredip dişlerini sıkmaktan dişleri dökülmüştür ve ağlayıp durmaktadır:

“Sana bir sarıca çiçek gönderdim

Onu iç cebinde sakla sevdiğim
Kendi ellerimle derdim kopardım
Özledikçe beni kokla sevdiğim

Ben seni andıkça akar gözyaşım
Böyle sükun bulur bu dertli başım
Sabredip sıkmaktan döküldü dişim
Diyorsun ki daha bekle sevdiğim”

(Alptekin, Sakaoğlu, 2006, s. 330)

Divan şiirinde ise kadın şairelerin beşeri aşka yaklaşımları erkek şairlerin yaklaşımıyla hemen hemen aynıdır. Güzeller anlatılırken kullanılan mazmunlar erkek şairlerde olduğu gibi kullanılır. Yani şaireler, şiirlerine kadın ruhunu genellikle aksettirememişlerdir (Morkoç, 2011, s. 225). Bu şairelerden biri olan Leylâ Hanım (öl. 1847) kadın duygularını ve zarafetini serbestçe aksettirmesiyle diğer kadın şairlerden ayrılır (Bekiroğlu, 1999, s. 805). Leyla Hanım’ın şiirlerinde kadın duyarlılığı ve inceliği görülür. O, kimseyi incitmeyi istemez ve bu gelip geçici dünyada asıl zarafetin bu olduğunu söyler:

“İcitime sen ahbâbını incinmeye senden

Bu âlem-i fânide zarâfet budur işte” (M. Zihnî, 1982, s. 193)

Aşağıdaki şiirinde ise etrafındakilere meydan okur ve kimin ne dediği umurunda değildir. “Gül bahçesinde bâde içerek eğlen. Bu dünyada sen eğlenmene bak, kim ne derse desin bunu düşünme.”

“İç bâdeyi gülşende ne dirlerse disünler

Âlemde sen eğlen de ne dirlerse disünler (Morkoç, 2011, s. 232)

Bir diğer şiirinde kendi gönlünü saraya, gözyaşını ırmağa; sevgilisini nazlı fidana, onun yürüyüşünü salınan serviye benzetir. “Ey nazlı fidanım ne olur bir defa servi gibi salınarak gel; bu gönlüm sarayındır orada gözyaşım ırmağımdır.” Burada sevgilinin nazlı oluşu üzerinde durulmuş ve âşığın gönlüne sahip olduğu belirtilmiştir:

“Salın ey nahl-i nâzım gel nolur bir kerre serv-âsâ

Sarâyındır bu gönlüm anda eşkim cûy-bârımdır” (Leylâ Hanım, G: 250)

Şiirlerinde aşkı işleyen şairlerden bir diğeri de Zübeyde Fıtnat Hanım’dır (öl. 1780). Zübeyde Fıtnat Hanım, Şeyhülislam Mehmed Es’ad Efendi’nin kızıdır. Koca Ragıp Paşa ve Şair Haşmet’le yaptığı karşılıklı latifeleriyle tanınmıştır. Mutsuz bir evlilik yaptığı bilinmektedir (Bekiroğlu, 1999, s. 804, 805). Şiirlerinde aşka, çoğunlukla erkek divan şairlerinin gözüyle baktığı görülmekte; gonca, gül, kâkül, sümbül gibi klasik mazmunları kullanmaktadır. Zübeyde Fıtnat Hanım, aşağıdaki gazelinde sevgilisinin ağzını bir goncaya benzetir. O gülünce dudaklarındaki kırmızılık ortaya çıkacak ve güller bu rengi görünce utancından kızaracak yani gonca açılarak kırmızı gül olacaktır. Sevgilinin kâkülü büküldüğünde ise sümbül kıskançlığından eğilip bükülecektir:

“Güller kızarır şermle ol gonca gülünce

Sünbül ham olur reşkle kâkül bükülünce” (Zübeyde Fıtnat Hanım, G: 374)

Bir diğer beytinde sevgilinin işinin âşığa cefa etmek olduğunu onun bakışının âşığın gönlüne ok gibi saplanarak âşığı öldürdüğünü ifade eder. “(Ey sevgili!) İşin inleyen âşığa cefa etmek, kan dökücü gamzenle de öldürmektir.” Bu beyitte divan şiirinde genel olarak görülen mazmunlardan; sevgilinin karakter olarak âşığa eziyeti huy edinmesi, güzellik unsurlarından gamzenin (yan bakışın) acımasızlığı ve âşık üzerinde adeta kan dökücü ve öldürücü etkisi üzerinde durulmaktadır:

“Âşık-ı zâre cefâ kârundur

Öldüren gamze-i hun-hârundur” (Zübeyde Fıtnat Hanım, G: 55)

Halk ve divan şiirinde kadın şairlerin üsluplarında kadın nezaketi ve inceliği görülmektedir. Halk şiirinde gördüğümüz erkeğe küsmenin yakışmayacağı söylemi, sevgiliye gönderilen sarıca çiçek; divan şiirinde gördüğümüz kimseyi incitmeme, gönlünü sevgilinin sarayı gibi gösterme, utanma, kıskançlık gibi mefhumlar bu şiirlere kadın elinin değdiğini göstermektedir. Bu kadınlardan biri hayatı ve eserleri hakkında pek fazla çalışma yapılmamış olan Ordulu Fıtnat Hanım’dır.

Ordulu Fıtnat Hanım

Yukarıda örneklerini gördüğümüz gibi halk ve divan şiirinde kadın şairlerimiz azımsanmayacak sayıdadır ancak her iki şiir döneminde de erkek şairlerin ağırlıkta olduğu bilinmektedir. Bunda dönemin sanat anlayışının veya kadınlar üzerindeki toplumsal baskının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Elde divanı veya şiirleri bulunan kadın şairlerimizin ise iyi eğitim görmüş ailelerin mensupları olduklarını söylemek mümkündür. Bu şairlerden birisi Ordulu Fıtnat Hanım’dır.¹

İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî’ş-Şuarâ)* adlı eserinde, Fıtnat Hanım’ın Hazinedârzâde Abdullah Paşa’nın kızı olduğunu ve 1842 yılında Trabzon’da doğduğunu, 1845 yılında İstanbul’a geldiğini iyi bir eğitim gördüğünü, Kuran-ı Kerim, Arapça ve Farsça dersleri aldığını, Dîvân-ı Hâfız okuduğunu ve Erzurumlu Osman Efendi’den süllüs yazısı dersleri aldığını, ayrıca Ketebeden Ali Şakir Efendi’den rikâ yazısı eğitimi aldığını belirtir. Küçük yaşta evlendirildiği, eşi ile geçinemediğinden dolayı ayrıldığı söylenir (İnal, 1999, s. 658).

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri’nde* Fıtnat Hanım’ın Ordu kazasının Aybastı nahiyesinden ve Canikli Hazinedârzâde Süleyman Paşa sülalesinden olduğunu, Trabzon Valiliğinde bulunmuş olan Hazinedarzâde Osman Paşa’nın kethüdâsı Ahmed Paşa’nın kerimesi olduğunu ve Trabzon’da doğduğunu söyler (Bursalı Mehmed Tahir, 2016, s. 799). Şairle ilgili araştırmalarında Duru, kaynakların çoğunda 1842 olan doğum tarihinin yanlış olduğunu, şecere bilgilerinden hareketle 1830 veya 1831 yılında doğmuş olabileceğini ifade etmektedir (Duru, 2021, s. 709). Fıtnat Hanım’ın babası ile ilgili kaynaklardaki farklılıkların nedeni ise babası Ahmed Paşa’nın vefatı sonrası amcazâdesi Abdullah Paşa’nın vasi olarak tayin edilmesidir (Duru, 2021, s. 711).

Fıtnat Hanım, ilk eğitimine Trabzon’da başlamıştır. Ardından 1846-1847 yıllarında on altı yaşlarında iken Trabzon’dan ayrılmasıyla beraber İstanbul’a yerleşmişler ve burada dönemin önemli hocalarından Arapça ve Farsça, Erzurumlu Osman Efendi’den hat dersleri almıştır

(Can, 1939: 8-9). Müretteb bir divanı varsa da basılmamıştır. Ölüm tarihi ile ilgili farklı görüşler vardır. Bursalı Mehmed Tahir, onun 1909 yılında İstanbul'da öldüğünü ve mezarının Edirnekapı'da olduğunu belirtir (Bursalı Mehmed Tahir, 2016, s. 799). İsmet Zeki Eyuboğlu ise Fıtnat Hanım'ın ölüm tarihini 1911 yılı olarak belirtmektedir (Eyuboğlu, 1994b, s. 552).

Fıtnat Hanım genç yaşta ailesinin ısrarı ile evlendirilmiştir. İlk eşinden kısa zaman sonra ayrılan Fıtnat Hanım, daha sonra Bahriye Nezareti mektupçusu Mehmet Ali Efendi ile evlenmiştir (Demir, 2004, s. 78). İkinci eşi Mehmet Ali Efendi, Damat Ferid Paşa'nın amcasıdır (Tamsöz, 1994, s. 71). Bu evliliğin ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Süleyman Nazif; "*Garp Edebiyatının Edebiyatımıza Te'siri*" adlı yazısında Fıtnat'ın zeki ve müstesna bir güzelliğe sahip olduğunu, iyi bir eğitim aldığını, ilk eşinin kıskanç birisi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Süleyman Nazif, Fıtnat Hanım'la ilgili onun Ahmet Mithat Efendi'nin teyzesinin kızı olduğunu, ilk eşinin kendisini çok kıskandığını, hatta bu yüzden kirpiklerini bile kestirdiğini, güzel giyinmekten ve şiir yazmaktan men ettiğini söyler. Şairin altmış yaşlarında iken Bursa'da bulunduğunu da ifade eder (İnal, 1999, s. 659). Fıtnat Hanım eşinin baskıları dolayısıyla şiir yazmaktan uzaklaşmış; kendisini hattatlığa vermiştir. Kendi el yazısıyla yazdığı bir Mushaf'ı Süleyman Nazif'e hediye etmiştir.

Ahmet Mithat Efendi ile derin bir aşk yaşadıkları Ahmet Mithat Efendi'nin eşyalarının içinden çıkan mektuplardan anlaşılmaktadır. Bu mektupları Hakkı Tarık Us, *Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fıtnat Hanım* adlı kitabında 1948 yılında yayımlamıştır (Tamsöz, 1994, s. 71). Onlar İstanbul'da bir süre aynı mahallede oturmuşlardır ve akraba oldukları söylenmektedir. Mektuplarında Ahmet Mithat Efendi, Fıtnat Hanım'a şöyle seslenir: "Ah bir dakikası bir asırlık mesut hayata bedel olan Fıtnat'ım ..." (Ahmet Mithat Efendi'nin Bilinmeyen Aşkları: 25.11. 2021). Fıtnat Hanım ile aralarındaki bu aşk, Fıtnat Hanım'ın şiirleri üzerine Ahmet Mithat Efendi'nin övgü dolu sözleri ve onu anlatan gazeliyle başlamıştır (Duru, 2021, s. 716, 717). Fıtnat Hanım'ın şiirlerinde hem ilahi aşk hem de beşeri aşk, bir kadın şairenin zarafetiyle yer almaktadır.

Fıtnat Hanım'ın Şiirlerinde Aşk

Zihnî Efendi, *Meşâhirü'n-Nisâ*'da Fıtnat Hanım'ın şiirlerinin hayret verici ve emsalsiz olduğunu, birçok şiirinin ele geçirilemediğini belirtir (İnal, 1999, s. 659). Fıtnat Hanım, Tanzimat döneminde kadın şairler adlarını açık açık kullanmazken ismini kullanan nadir şairlerden birisidir (Duru, 2021, s. 718). Bu durum, onun edebî cesaretini göstermektedir. Elimizde şiirlerinin çok az bir kısmı bulunmaktadır. Bu şiirleri, 1939 yılında Ordulu Türkçe öğretmeni Sıtkı Can tarafından basılan küçük bir divandadır. Bu divanda Fıtnat Hanım'ın hayatı hakkında bilgi, biri tamamlanmamış beş gazeli ve bir de muhammesi yer alır. Şiirlerinde tasavvufî özellikler de vardır. Zaman zaman Allah aşkını bütün aşkların üzerinde görür. Bazı şiirlerinde belirttiğine göre, Allah aşkı ile dolu olan gönlü başka sevdalara kapalıdır. Divanının ilk gazelinin birinci beytinde; "Felek, ben sarhoş gibi olan felaketzedesinin gönlünü sevindirmez; huzurumun, rahatımın kadehini baş aşığı etti." diyerek bu durumu açıklar:

"Ser-nigûn etti felek âsâyışim peymânesin

Çünkü dilşât eylemez neşveyle ben mestânesin"

F.H. (Gazel; 1-1)

Fıtnat Hanım, sevdiği ile sohbet etmek ister. Bu onun için en büyük mutluluktur. Sevdiğinin yanındayken dünya malı ve mülkünün hiçbir önemi yoktur. Tasavvufî yönü de bulunan bu tema, Fıtnat Hanım'da beşerî aşktan hakiki, yani ilahî aşka dönüşmüş görünmektedir. Divan şiirinde bu tema çok işlenmiştir. "Onun (dünyanın) yemesi, içmesi, sohbeti bir pula değmez (hiçbir değer taşımaz). Ben, şu misafir evinin serabın gölgesi gibi (gelip geçici olan hayatını) ne yaparım?":

"Ayşî nûşu sohbeti değmez anın hiçbir pula
Neylerim zıllı serâb-âsâ şu mihmân-hânesin."

F.H. (Gazel; 1-3)

Sevdiğinden ayrı kalmak ve yârinin başkasına ilgi göstermesi, onun için üzüntülerin en büyüğüdür. Buna sebep olan da yâri, yani sevdiğidir. Çünkü sevgili, yabancıyı kendi meclisine sırdaş etmiştir. Âşık olan şaire ise dünya sakisine hitap ederek kendisinin keder ve acılar vadisinde kaldığını belirtmektedir:

"Vâdi-i âlâm-ı gamda kaldım ey sakî-i dehr
Mahrem etti yâr zîrâ meclise bîgânesin"

F.H. (Gazel; 1-5)

Âşıklar divan şiirinde ışık kaynağı etrafından dönüp duran pervaneye benzetilir. Pervane aslında kelebek ve sinektir. Işığın etrafında döne döne veya yanarak can verir. Bu tasavvufun da ana temasıdır. Fıtnat Hanım kendisini ayrılık ateşinde yanan bir pervaneye benzetmektedir. Sevdiğinden ayrı kalmak onu harap etmiştir. Sevdiğinden eziyet gördüğü anlaşılan şaire, bu durumu, "Yakıcı muma artık gerek kalmadı. Çünkü sevgili, sonunda pervanesini, eziyetinin ateşinde yaktı..." şeklinde ifade eder:

"Şem'a-i sûzâne hâcet kalmadı çünkü yeter
Ateş-i cevride yaktı âkıbet pervânesin"

F.H. (Gazel; 1-6)

Kendisinin Cem'in kadehinin ışığı olduğunu belirten şaire, sevgilinin bundan sonra Fıtnat gibi divane âşığını anmamasını ister. Burada hem güzelliğiyle bir övünme, hem de değer bilmez sevgiliye karşı bir sitem vardır. Şiirlerde erkek şairler aşklarının büyüklüğü ile övünürken kadın şairlerin güzelliği ile övünmesi kadın gönlünün ve duygularının şiire yansımadaki farklılıklardandır:

"Pertev-i câm-ı Cem'im dara ile fa'ır eylesin
Bâdezîn yâd etmesin Fıtnat gibi dîvânesin"

F.H. (Gazel; 1-7)

Divan şairleri gazellerde âşık oldukları kişiyi yüceltirler. O kusursuz bir güzelliğe sahiptir. Fıtnat Hanım da sevdiğini bütün güzellerin üstünde tutar: "Dünyanın bütün dilberleri hep bir araya gelse de, sen bunların hiçbirine benzemezsin. Sen dilberlerin dilberisin." Burada sevilenin benzersiz güzelliği söz konusu edilmiş olabileceği gibi, şairenin kendi güzelliğini âşığının dilinden anlatmış bulunması da mümkündür:

"Gelseler hep bir yere cümle cihânın dilberi

Benzemezsin dilbere ey dilberânın dilberi”

F.H. (Gazel; 2-1)

Aşk o kadar büyük bir duygudur ki, sevgilinin elinden gelecek ölüm, âşık için bir övünç kaynağıdır. Bu durum, birçok erkek divan şairleri tarafından çokca işlenmiştir. Fıtnat Hanım’ın söyleyişinde ise kadınsı bir eda vardır. Sevgilisine “Sevdiğim” diye hitap eden şaire, onun tarafından öldürülmeyi âdeta nimet saymaktadır: “Sevdiğim, sen tek beni öldür de, ‘filanın dilberi eziyet edici ve âşığı öldürücü’ desinler!...”:

“Tek beni öldür de varsınlar, desinler sevdiğim

Bir cefâ-cu şûh-ı âşık-küş felânın dilberi”

F.H. (Gazel; 2-2)

Fıtnat Hanım’da Allah aşkı, aşkların en yücesidir. Onun bazı beyitlerinde hem gerçek, hem de mecazî aşk görülür. Burada hem ayrı bulunduğu sevgilisine kavuşmak için Allah’a yalvarır, hem de pervane gibi aşkla yanmak ister: “Allah aşkına bu dert (aşk), sevgiliye tesir etsin; benim kederli, tasalı evime (gönlüme) yabancı girmesin.” “Sevgilimin meclisi uzak... Ey pervane, bu hasret ateşi ile gel seninle birlikte Allah aşkına yanalım” diyen şaire, ayrılığı bir ateşe benzetmekte ve onun çevresinde kelebek gibi yanmak istemektedir:

“Eylesin tes’iri derdin cânâna Allah aşkına

Girmesin gamhâneme bîgâne Allah aşkına.”

F.H. (Gazel; 3-1)

“Bezm-i cânânım uzak bu sûziş-i hasret ile

Gel seninle yanalım pervâne Allah aşkına.”

F.H. (Gazel; 3-3)

Ayrılık hem aşkı alevlendirir, hem de âşığı yakar, bitirir. Âşığın sevgili tarafından unutulması, onu deli divane eder. Ayrılık ve unutma temaları Fıtnat Hanım tarafından sıkça işlenmektedir: “Ayrılık yarası beni bitirdi, hiç hâlîm kalmadı, Allah aşkına benim bu hâlîmi sevgiliye söyleyin. Gönül, senin aşkınla harabeye dönmüştür; unutma; (hâline) merhamet et. Allah aşkına gel, Fıtnatı deli- divane etme!”

“Zahm-ı firkat pek bitirdi kalmadı bende mecâl

Söyleyin bu hâlîmi cânâne Allah aşkına”

F.H. (Gazel; 3-4)

“Dil harâb-âbâd-ı aşkındır unutma rahmedip

Fıtnat’ı gel eyleme dîvâne Allah aşkına”

F.H. (Gazel; 3-5)

Divan şiirinde aşk, âşığı zayıf düşürür. Âşık, ayrılığın verdiği ıstırapla yemeden, içmeden kesilmiş, deli divane olmuştur. Fıtnat Hanım’da da bu durum görülür: “Ben çoktan beri düşkün ve gönlü keder dolu biriymişim (de haberim yokmuş)... Eziyet görmüş, hasret çeken ve üzüntülü biri... Senin saçına bağlanmış bir âşık olduğumu kendim bile bilmem. Muhabbet

sevdasıyla Mecnun gibi (deli-divane) imişim... Kendimi aşktan kurtulmuş sanırdım. Ne yazık ki bu düşüncede aldanmışım."

"Çoktan beri üftade ve dilhûn imişim ben
Mihnetzede hasretkeş ve mahzûn imişim ben"

F.H. (Gazel; 4-1)

"Bilmez özüm olduğunu beste-i turren
Sevdâ-yı muhabbet ile mecnûn imişim ben."

F.H. (Gazel; 4-2)

"Zanneyle idim kendimi âzâde-i aşkım
Efsûs bu endîşede mağbûn imişim ben."

F.H. (Gazel; 4-3)

Fıtnat Hanım, ayrılıktan o kadar çekmiştir ki, artık gölge gibi her yerde sevdiğiyle birlikte olmayı dilemekte, hatta Arap gramerindeki "müdgam" (idgam olunmuş, başka bir harfe dönüşmüş harf) gibi olmayı arzu etmektedir. Şaire, sevdiğine bu yakın olma ve dönüşme isteğini "Her yerde senin gölge gibi arkadaşın olsam... Sana dönüşen bir harf gibi olsam..." diyerek ifade eder:

"Her yerde senin sâye-sıfat hemdemim olsam
Kalb eyleseler sana beni müdgamın olsam"

F.H. (Tamamlanmamış Gazel-1)

Bir kadın nezaketinin ifadeleri bazı şiirlerinde hemen kendisini hissettirir. Fıtnat Hanım, sevdiğinin içinden geçen düşünceleri bilmek ve onun yüreğine girmek ister: "İçinde gizli meylin kime olduğunu bilsem... Senin yüreğinin içine girsem; hep sırdaşın ve dostun olsam!.." Sevdiğinin ruhunu öpmek ister: "Bazen yanağını, bazen de kulak memeni öpsem. Büklüm büklüm saçına asılmış olsam!.." Onun yüzünde bir damla çiğ tanesi olmaya razıdır: "Senin yüzünün gül yaprağında bir çiğ tanesi olabilseydim, vücudumu çok küçük bir damlaya boğardım."

"Bilsem kimedir meyl-i nihânî-i derûnun
Girsem yüreğin içine hep mahremim olsam"

F.H. (Tamamlanmamış Gazel-2)

"Gâhî ruhunu gâh benâgûşunu öpsem
Âvihte-i zülf-i ham-ender-hamın olsam"

F.H. (Tamamlanmamış Gazel-3)

"Gark eyler idim katre-i nâ-çîze vücûdum
Gül-berk-i cemâlinde senin şebnemim olsam"

F.H. (Tamamlanmamış Gazel-4)

Fıtnat Hanım, gazellerinin yanı sıra muhammeslerinde de ayrılıklardan yakınmakta; artık tahammülünün kalmadığını dile getirmektedir. Bu ayrılıklar onu hasta etmiştir ve

hastalıklarının tek çaresi ise sevdiğine kavuşmaktır. Sevgilisinin dudaklarından dökülecek sözler ve kavuşma ona ilaç olacaktır:

“Kalmadı dilde tahammül gayri derdi firkate
Eyle mahrem sevdiğim bir kerre bezm-i vuslate
Sun leb-i can-bahşini bu mübtelâ-yı mihnete
Lâl-i nâbın ile cân ver tâ ümmid-i sıhgate
Son nefeste bir medet nâçâre Allah aşkına”

F.H. (Muhammes)

Sonuç

Aşk, halk ve klasik Türk şiirinde koşmalara, gazellere ve çeşitli şekil ve türde birçok esere konu olmuş; bu mevzuda binlerce kıta ve beyit yazılmıştır. Genellikle erkek şairler tarafından yazılan bu şiirlerde aşk, bir gerçeklik olsa bile aşkın kendisine âşık olunduğu görülmektedir. Çünkü çoğu halk ve divan şairi aşk derdinden o kadar mutludur ki sevgiliye kavuşmayı dahi istemez. Bu şiirlerde hayalî, ulaşılamayan ve cefa eden güzellere duyulan aşklar vardır. Bazen de bu aşk, daha da ulvileşerek ilahî aşka dönüşmüştür. Cumhuriyet Dönemi öncesinde kadın şairlerimizin sayısı oldukça sınırlıdır. Halk şiirinde Yeter Ana, Âşık Sarıcakız gibi kadın âşıklar kadın zarafeti ve duygusallığı ile şiirler söylemişler; sevgiliye küsme, cebine koyması için sarı çiçek gönderme gibi ince duygulardan bahsetmişlerdir. Divan şiirinde ise kadın şairler genellikle erkek şairlerin diliyle ve gönlüyle şiire yaklaşırken Leyla Hanım onlardan farklı olarak şiirlerine kadın duygularını ve zarafetini aksettirmiştir. Bu kadın şairlerden birisi de Ordu ili Aybastı ilçesinden Hazinedar Oğullarından Fıtnat Hanım’dır (1842-1909). 19. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Fıtnat Hanım, dönemin önemli şairlerinden Süleyman Nazif’in teşvikiyle şiirler yazmış; Ahmet Mithat Efendi ile mektuplarla başlayan bir aşk yaşamıştır. Güzelliğiyle de dillere destan olan Fıtnat Hanım’ın günümüze ulaşan birkaç şiirinin yer aldığı broşür şeklinde küçük bir divanı vardır.

Fıtnat Hanım, şiirlerinde bir kadın inceliği ve zarafeti ile aşkı ifade etmiş; mey, sâgar, peymâne ve mahbûbdan bahsetmiştir. Sevgiliye “dilber, âfet, meh, yanağı gülberg, cânân, âfet, yâr, bî-vefâ, şuh-ı âşık, gül-berk-i cemâl, meh-pâre, nev-nihâl, serv-kadd” diye hitap ederken kendisini “Mecnûn, pervane, şebnem, bülbül-i şûrîde, âşık-ı gam-dîde” olarak niteler. Aşk onun için “sevda-yı muhabbet ve hemdem” olmaktır. Bütün bu yönleriyle Fıtnat Hanım, Klasik Divan Şiiri’nin etkisi altında olsa da şiirlerinde bir kadının; “sevdiğinin gül yaprağına benzeyen yüzünde bir damla çiğ tanesi olmak, sevdiğiyi beraber olabilmek için idgam olunan harf gibi ona dönüşmek” gibi ince ifadeleri ve kendi güzelliği ile övündüğü mısraları göze çarpmaktadır. Bu da onu erkek şairlerden ayıran en önemli özelliklerdendir.

Kaynakça

- Akarsu, K. (1990). *Adına Aşk Dediler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, A. B.- Sakaoğlu, S. (2006). *Türk Saz Şiiri Antolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ayan, H. (1990). *Nesîmî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bekiroğlu, N. (1999). “Osmanlıda Kadın Şairler”. *Osmanlı*. C. 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 802-812.

- Bursalı, M. T. (2016). *Osmanlı Müellifleri 2*. Cilt. (haz. M.A. Yekta Saraç). Ankara: TÜBA Yayınları.
- Can, S. (1939). *Ordulu Şair Fıtnat Hayatı ve Şiirleri*. Ordu: Gürses Basımevi.
- Cebeci, D. (2001). *Divan Şiirinde Kadın*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Çelik, A. (2008). *Türk Halk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çınar, S. (2010). "Sözlü Kültürün Kadın Temsilcileri". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 3(5). 57-69 .
- Demir, N. (2004). *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, C.4. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Duru, N. F. (2021). "Payitaht'ta Karadenizli Bir Şaire: Hazinedar-Zâde Fıtnat Hanım". (ed. Sadullah Gülten-Tuğrul Özcan-Kamil Yavuz). *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu C. 1*. Erzurum: Fenomen Yayınları. 707-729.
- Erdoğan, M. (2013). *Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1994a). *Divan Şiiri 1*. İstanbul: Say Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1994b). *Divan Şiiri 2*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1968). *Haftız Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Gölpınarlı, A. (1951). *Nedim Divanı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İnal, İbnü'l-Emin M. K. (1999). *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş-Şuarâ) Cilt 1*. (haz. Müjgan Cunbur). Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- İz, F. (2000). *Eski Türk Edebiyatında Nazım 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kabaklı, A. (2007). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaya, D. (2000). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kaya, D. (2001). "Aşık Şiirinde Karı-Koca Bağlamında Sevgi, Hasret ve Geçimsizlik". *Motif*. 27, 8-11.
- Mehmed Zihni. (1982). *Meşâhîrî'n-Nisâ-Tarihte İz Bırakan Meşhur Kadımlar*. C. 2. İstanbul: Şâmil Yayınevi.
- Morkoç, Y. E. (2011). "Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairlere Bir Bakış". *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt:9. Sayı:2. 223-235.
- Pala, İ. (2006). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tamsöz, B. (1994). *Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi*. Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1963). *Necâî Beg Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Tarlan, A. N. (1966). *Ahmed Paşa Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Timurtaş, F. K. (1980). *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn: ekitap.ktb.gov.tr s. 64. (E.T.: 25.11.2021, 21.10).
- Ahmet Mithat Efendi'nin Bilinmeyen Aşkları (E.T.: 25.11.2021, 21.04).
<https://www.tarihistan.org/haber/yazdir/6626/>

Açıklamalar

¹ Fıtnat Hanım'ın yaşadığı dönemde Ordu ili Trabzon'a bağlı olduğu için ve Fıtnat Hanım babasının görevi dolayısıyla buldukları Trabzon'da doğduğu için kaynaklarda Trabzonlu Fıtnat Hanım olarak geçmektedir. Çalışmamızda ailesi Ordulu olduğu için Ordulu Fıtnat Hanım tabiri kullanılmıştır.